

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Colonial landscapes : demography, settlement organization and impact of colonies founded by Rome (4th-2nd centuries BC)

Pelgrom, J.

Citation

Pelgrom, J. (2012, January 12). *Colonial landscapes : demography, settlement organization and impact of colonies founded by Rome (4th-2nd centuries BC)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18335>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18335>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

NEDERLANDSE SAMENVATTING

Volgens de schriftelijke bronnen stuurde Rome tijdens de Mid-Republikeinse periode (334-133 v. Chr.) een indrukwekkend aantal kolonisten naar nieuw veroverd gebied. Lange tijd werden deze vroege Romeinse kolonies voorgesteld als monumentale en zeer geordende landschappen die vooral gekenmerkt werden door de aanwezigheid van versterkte steden en door de dichtbevolkte en gelijkmatig verdeelde rurale gebieden (zie Afbeelding 4 voor een impressie van één dergelijk landschap). Volgens veel geleerden bewijzen de complexe ingrepen die nodig waren om de indrukwekkende steden te bouwen en om de efficiënte economische exploitatie van het achterland te bewerkstelligen dat de Romeinen niet alleen in politiek-militair opzicht oppermachtig waren, maar dat Rome ook in cultureel en sociaaleconomisch opzicht superieur was. In dit boek wordt deze traditionele visie kritisch onderzocht en betoog ik dat zij anachronistisch is en grondig moet worden herzien. Daarbij heb ik mij voornamelijk geconcentreerd op de organisatie van het rurale territorium en op de impact die de kolonisatie gehad heeft op de inheemse bevolking.

Een nieuwe visie op de ruimtelijke organisatie van koloniale territoria

Volgens de traditionele opvatting werden Romeinse koloniale gebieden al vanaf de 4de eeuw v. Chr. verdeeld onder kolonisten in percelen van gelijke grootte. Deze egalitaire vorm van landverdeling werd bewerkstelligd door het aanleggen van een geometrisch landverdelingsysteem dat bestond uit een netwerk van elkaar kruisende straten en kanalen. Omdat volgens deze voorstelling op elk afgebakend kavel een boerderij werd gebouwd, resulteerde dit rigide verkavelingsysteem in een nederzettingslandschap van geïsoleerde boerderijen die op gelijke afstand van elkaar stonden. Dit strak geordende en egalitaire koloniale territorium contrasteert sterk met de inheemse gebieden die juist vaak voorgesteld worden als meer organisch gegroeide landschappen waarin bewoning vooral geconcentreerd was in dorpen en gehuchten.

Belangrijke aanwijzingen die hebben geleid tot deze opvatting van Romeinse kolonies zijn de sporen van landverdelingsystemen die zijn geïdentificeerd op luchtfoto's van koloniale gebieden en de resten van alleenstaande Romeinse boerderijen die zijn aangetroffen tijdens archeologische veldverkenningen. Op het eerste gezicht lijken deze gegevens de conventionele opvatting van de koloniale territoriale organisatie inderdaad te ondersteunen. Dit boek laat echter zien dat deze aanwijzingen veel zwakker zijn dan meestal wordt aangenomen. Zo kunnen er bijvoorbeeld grote vraagtekens geplaatst worden bij de theorie dat de landverdelingslijnen die op luchtfoto's zijn aangetroffen gedateerd kunnen worden in de vroege koloniale periode. Met name de argumenten die zijn gebruikt om deze grids te dateren zijn bijzonder problematisch. Gangbare theorie beweert dat een speciaal soort verkavelingsysteem bestaande uit enkel evenwijdige lijnen, typisch is voor vroege Romeinse

kolonisatielandschappen (voor voorbeelden zie Afbeeldingen 10 tot 14). Wanneer op luchtfoto's sporen van dit type verkaveling worden aangetroffen, wordt vaak zonder verdere onderbouwing aangenomen dat ze dateren uit de periode van de stichting van de kolonie. Deze stelling is echter niet langer houdbaar. Niet alleen hebben recente studies overtuigend aangetoond dat dergelijke systemen ook in latere periodes aangelegd werden, maar mijn eigen onderzoek naar de afstanden tussen de landverdelingslijnen toont aan dat in veel gevallen niet een Romeinse lengtemaat is gebruikt, maar dat het een inheemse of Griekse maateenheid betreft. Het feit dat er sprake lijkt te zijn van een geografisch patroon in de gebruikte maateenheden (zie Afbeelding 15) suggereert ook dat deze systemen zijn gemaakt door lokale of regionale gemeenschappen en niet door een centrale Romeinse overheid.

Ook archeologisch onderzoek leek aanvankelijk het conventionele model van Romeinse kolonisatie te bevestigen. Tijdens de vele archeologische veldverkenningen in koloniale territoria zijn grote aantallen Romeinse nederzettingen gekarteerd. De kaarten waarop deze vondstlocaties zijn gemarkeerd met stippen van gelijke grootte, suggereren op het eerste gezicht dat koloniale landschappen volgebouwd waren met alleenstaande boerderijen (zie bijvoorbeeld Afbeelding 6). Echter, ook in dit geval blijkt na kritisch onderzoek dat deze gegevens vaak misleidend zijn. De grote schaal en de grove chronologische resolutie van de archeologische verspreidingskaarten verbergen veelvuldig het feit dat er in werkelijkheid in grote delen van het onderzochte gebied geen sporen van vroeg-koloniale nederzettingen zijn geïdentificeerd. Bovendien geven de stippen van gelijke grootte de misleidende indruk van een egalitair georganiseerd landschap. In werkelijkheid staan deze stippen op de verspreidingskaarten vaak voor artefactassemblages van zeer verschillende grootte en inhoud.

Als we de vastgeroeste ideeën over Romeinse kolonisatie loslaten ontstaat de mogelijkheid om andere patronen in het nederzettingslandschap te herkennen. Bij nader inzien blijkt bijvoorbeeld dat de rurale nederzettingen die dateren uit de vroege koloniale periode in de meeste gevallen op een onregelmatige wijze over het landschap waren verspreid; hetzij in clusters of als lintbebouwing langs wegen, waterwegen en specifieke geomorfologische zones (voor enkele voorbeelden zie Afbeeldingen 20 en 21). Gezien de mogelijk vijandige omgeving waarin kolonisten zich waagden, lijkt het ook verstandig dat men in nederzettingsclusters ging wonen in plaats van in geïsoleerde boerderijen die moeilijk te verdedigen zijn. Ook vanuit een logistiek oogpunt is clustering van nederzettingen gemakkelijk verklaarbaar. Het is te verwachten dat boeren zich in eerste instantie vestigden in die gebieden met gemakkelijke toegang tot goede gronden, water of wegen en zich pas na een tijdje, als de situatie gestabiliseerd was, gingen vestigen in de meer marginale gebieden.

Deze nieuwe interpretatie van de territoriale organisatie van Romeinse kolonies heeft ook belangrijke gevolgen voor gangbare theorieën over Romeins imperialisme en acculturatieprocessen. Een geclusterd koloniaal nederzettingsmodel onderscheidt zich namelijk niet langer van de organisatie van

veel inheemse landschappen. De traditionele opvatting dat kolonies op cultureel en sociaaleconomisch gebied meer ontwikkeld waren dan de oorspronkelijke, lokale gemeenschappen wordt hierdoor ondermijnd, evenals de theorie dat de kolonies een belangrijke rol hebben gehad in het verspreiden van navolgenswaardige 'superieure' Romeinse cultuur.

Het lot van de inheemse bewoners

De stichting van een kolonie in een overwonnen gebied moet een enorme impact hebben gehad op de oorspronkelijke bewoners ervan. Met name in de literaire bronnen lezen we regelmatig over het verdrijven of zelfs het geheel uitroeien van inheemse bevolkingsgroepen om plaats te maken voor de kolonisten. Niettemin zijn er ook duidelijke aanwijzingen dat deze harde lijn niet altijd gevolgd werd en dat aanzienlijke aantallen oorspronkelijke bewoners op hun land bleven wonen. Met betrekking tot de juridische positie van deze mensen worden er doorgaans twee scenario's voorgesteld. Ofwel men gaat ervan uit dat de inheemse bevolking het recht kreeg om in het koloniale grondgebied te verblijven met de status van 'buitenlander', dus zonder politieke rechten, maar wel onderworpen aan koloniale wetgeving en belastingen; of ze werden opgenomen in de kolonie als volwaardige burgers. Hoewel beide scenario's fundamenteel verschillende visies hebben op de aard van de politieke en juridische relaties tussen kolonisten en oorspronkelijke bewoners, delen ze wel de overtuiging dat de inheemse bevolkingsgroepen onder de jurisdictie van de kolonie vielen.

Hoewel er enig literair en epigrafisch bewijs is voor het bestaan van dergelijke regelingen, betoog ik in dit boek dat er meestal voor een geheel andere oplossing werd gekozen. Een aanzienlijk aantal teksten in de literaire en epigrafische bronnen suggereert namelijk dat de mensen in de veroverde gebieden een bepaalde mate van politieke autonomie behielden en dat ze niet volledig werden geïntegreerd in of onderworpen aan de koloniale gemeenschap. Een dergelijke regeling van twee politieke gemeenschappen die een territorium delen wordt ook wel een dubbelgemeenschap genoemd. In een dergelijk scenario wordt het lidmaatschap van een gemeenschap niet bepaald door territoriale overwegingen, maar hangt af van sociaal-culturele of etnische criteria (dus een niet-territoriale afbakening van de gemeenschap). Deze geopolitieke organisatie impliceert dus ook dat een Romeinse kolonie, anders dan vaak gedacht, geen territoriale staat, maar primair een sociaal-politieke gemeenschap van migranten was, die het recht had een stuk land te exploiteren dat veroverd was door een Romeinse generaal. Hetzelfde geldt echter ook voor de inheemse mensen die bleven wonen binnen de grenzen van dat gebied. Ze maakten geen deel uit van de kolonie, maar vormden een (semi-) onafhankelijke sociaal-politieke gemeenschap die mocht blijven wonen op het land dat Rome als haar bezit beschouwde.

Na verloop van tijd namen de contacten tussen kolonisten en inheemse mensen toe en vervaagden de oorspronkelijke sociaal-politieke en juridische verschillen. Vooral de kinderen die

veel inheemse landschappen. De traditionele opvatting dat kolonies op cultureel en sociaaleconomisch gebied meer ontwikkeld waren dan de oorspronkelijke, lokale gemeenschappen wordt hierdoor ondermijnd, evenals de theorie dat de kolonies een belangrijke rol hebben gehad in het verspreiden van navolgenswaardige 'superieure' Romeinse cultuur.

Het lot van de inheemse bewoners

De stichting van een kolonie in een overwonnen gebied moet een enorme impact hebben gehad op de oorspronkelijke bewoners ervan. Met name in de literaire bronnen lezen we regelmatig over het verdrijven of zelfs het geheel uitroeien van inheemse bevolkingsgroepen om plaats te maken voor de kolonisten. Niettemin zijn er ook duidelijke aanwijzingen dat deze harde lijn niet altijd gevolgd werd en dat aanzienlijke aantallen oorspronkelijke bewoners op hun land bleven wonen. Met betrekking tot de juridische positie van deze mensen worden er doorgaans twee scenario's voorgesteld. Ofwel men gaat ervan uit dat de inheemse bevolking het recht kreeg om in het koloniale grondgebied te verblijven met de status van 'buitenlander', dus zonder politieke rechten, maar wel onderworpen aan koloniale wetgeving en belastingen; of ze werden opgenomen in de kolonie als volwaardige burgers. Hoewel beide scenario's fundamenteel verschillende visies hebben op de aard van de politieke en juridische relaties tussen kolonisten en oorspronkelijke bewoners, delen ze wel de overtuiging dat de inheemse bevolkingsgroepen onder de jurisdictie van de kolonie vielen.

Hoewel er enig literair en epigrafisch bewijs is voor het bestaan van dergelijke regelingen, betoog ik in dit boek dat er meestal voor een geheel andere oplossing werd gekozen. Een aanzienlijk aantal teksten in de literaire en epigrafische bronnen suggereert namelijk dat de mensen in de veroverde gebieden een bepaalde mate van politieke autonomie behielden en dat ze niet volledig werden geïntegreerd in of onderworpen aan de koloniale gemeenschap. Een dergelijke regeling van twee politieke gemeenschappen die een territorium delen wordt ook wel een dubbelgemeenschap genoemd. In een dergelijk scenario wordt het lidmaatschap van een gemeenschap niet bepaald door territoriale overwegingen, maar hangt af van sociaal-culturele of etnische criteria (dus een niet-territoriale afbakening van de gemeenschap). Deze geopolitieke organisatie impliceert dus ook dat een Romeinse kolonie, anders dan vaak gedacht, geen territoriale staat, maar primair een sociaal-politieke gemeenschap van migranten was, die het recht had een stuk land te exploiteren dat veroverd was door een Romeinse generaal. Hetzelfde geldt echter ook voor de inheemse mensen die bleven wonen binnen de grenzen van dat gebied. Ze maakten geen deel uit van de kolonie, maar vormden een (semi-) onafhankelijke sociaal-politieke gemeenschap die mocht blijven wonen op het land dat Rome als haar bezit beschouwde.

Na verloop van tijd namen de contacten tussen kolonisten en inheemse mensen toe en vervaagden de oorspronkelijke sociaal-politieke en juridische verschillen. Vooral de kinderen die

voortkwamen uit relaties tussen locale bewoners en koloniale migranten konden lastig geplaatst worden in het oorspronkelijke politiek-juridische systeem. Het lijkt erop dat in sommige gevallen de gemeenschappen zo dicht naar elkaar toegroeiden dat er besloten werd om ze formeel te verenigen. Het duurde in de meeste gevallen echter pas tot de eerste eeuw voor Christus, toen Italië in politiekgeografisch opzicht geheel gereorganiseerd werd, totdat alle juridische en politieke barrières waren verdwenen, en een complete versmelting van inheemse en koloniale gemeenschappen mogelijk werd.

CURRICULUM VITAE

Jeremia Pelgrom werd geboren op 21 juni 1975 te Maastricht. In 1995 behaalde hij zijn Vwo-diploma aan de Geert Grote School te Amsterdam. Hij studeerde in 2003 '*cum laude*' af in de Mediterrane Archeologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. In september 2004 werd hij aangesteld als assistent in opleiding aan de Universiteit Leiden. Tussen 2006 en 2010 combineerde hij deze functie met een baan als Docent Mediterrane archeologie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Tegenwoordig is hij Docent Klassieke archeologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen